

PIOTR HUBERT RODZIEWICZ*

Potyczka pod Czepowem 20 sierpnia 1863 roku

STRESZCZENIE | 161 lat temu miała miejsce jedna z 1300 bitew i potyczek powstania styczniowego. W historiografii nazywana jest bitwą pod Czepowem. Nie doczekała się do tej pory oddzielnej monografii. Artykuł jest próbą przedstawienia tego wojennego zmagania, a także ostatnich chwil oddziału kawalerii łęczyckiej dowodzonego przez rotmistrza Walentego Parczewskiego.

SŁOWA KLUCZOWE | powstanie styczniowe, Walenty Parczewski, Edmund Taczanowski, kawaleria łęczycka, Czepów, Fułki

The Skirmish near Czepów from 20th August, 1863

SUMMARY | One of the 1,300 battles and skirmishes of the January Uprising took place 161 years ago. In historiography, it is called the Battle of Czepów. It has not been published as a separate monograph. The article is an attempt to present this war struggle, showing the last moments of the Łęczyca cavalry unit commanded by captain Walenty Parczewski.

KEYWORDS | the January Uprising, Walenty Parczewski, Edmund Taczanowski, the Łęczyca cavalry, Czepów, Fułki

---

* Piotr Hubert Rodziewicz, mgr, Uniwersytet Łódzki, Instytut Historii, były pracownik Instytutu Pamięci Narodowej, prezes Stowarzyszenia Miłośników Historii Dobieszkowa i okolic, w ramach Towarzystwa „Strzelec” zajmuje się upamiętnianiem potyczek, bitew i osób związanych z powstaniem styczniowym na terenie województwa łódzkiego, <https://orcid.org/0009-0001-7572-7883>; e-mail: p.h.rodziewicz@gmail.com

Cmentarz w Wilamowie koło Uniejowa skrywa szczątki żołnierzy powstania styczniowego, którzy zginęli 20 sierpnia 1863 r. w potyczce pod Czepowem. Nie są oni wymienieni z imienia i nazwiska. Autorowi artykułu udało się dotrzeć do aktów zgonu żołnierzy polskich, którzy tam spoczywają. Z treści tych dokumentów wynika, że potyczka miała charakter boju odwrotowego, ponieważ pierwsze miejsca zgonu odnotowano we wsi Brzozówka, później poprzez wieś Kozubów, aż do wsi Krwony, znajdującej się już za Wartą. Czas, w którym ginęli poszczególni żołnierze, wskazuje, że było to krótkie, dramatyczne dla polskiego oddziału zdarzenie. Można zadać sobie pytanie, wiedząc już dzisiaj, jakie siły spotkały się tego dnia zarówno po stronie polskiej, jak i rosyjskiej, dlaczego Polacy nie przyjęli walki na szable, tylko wycofali się, uciekając w kierunku rzeki i dalej, w kierunku granicy z Prusami. Przyjrzyjmy się zatem bliżej, jak wyglądały owe trzy dni, które zadecydowały o tym, że szwadron, który jeszcze kilka tygodni wcześniej potrafił odnosić liczne sukcesy, tym razem nie tyle uległ wrogowi, co został prawie całkowicie wybity i stracił w ten sposób swoją wartość bojową.

Oddział strzelców konnych (inne źródła wskazują na oddział żandarmerii narodowej¹) rotmistrza Walentego Parczewskiego² oraz jego zastępcy,

1 Archiwum Muzeum Wojska Polskiego (dalej: AMWP), *Spis alfabetyczny dowódców oddziałów i partyi powstańczych z r. 1863/64 z wymienieniem ich podkomendnych, oraz ważniejszych miejscowości bitew i potyczek*, nr inw. MWP 29422/2, s. 184; także: J. Dąbrowski, *Rok 1863*, Poznań 1913, s. 398.

2 Walenty Parczewski herbu Nałęcz urodził się w 1829 r. w Wielkim Księstwie Poznańskim, w Kuczynie bądź w Osieku. Był synem Ignacego, ziemianina, oficera Wojsk Polskich z 1831 r., oraz Ludwiki z Pruskich. Zarówno Walenty, jak i jego starszy brat Franciszek byli żołnierzami armii pruskiej, przy czym podczas Wiosny Ludów w 1848 r. spotkali się we wrogich sobie oddziałach. Walenty służył najpierw w 19 Pułku Piechoty Liniowej we wspomnianej Wiośnie Ludów, jako oficer pułku huzarów hr. Ziethena. Obaj bracia walczyli również w powstaniu styczniowym jako dowódcy partii powstańczych. Walenty najpierw działał na Litwie, a po wyleczeniu rany sformował oddział kawalerii na terenie powiatu łęczyckiego. Wraz ze swoimi kawalerzystami stoczył szereg bitew i potyczek, m.in. 1 lipca pod Kutnem, 8 lipca pod Walewicami, 9 lipca pod Kterami, 10 lipca pod Kołacinem, 19 sierpnia pod Fułkami, 20 sierpnia pod Czepowem, 21 sierpnia pod Pęcherzewkiem, a następnie był również w Sędziejowicach 26 sierpnia i pod Kruszyną 29 sierpnia, walcząc w szeregach oddziału dowodzonego przez generała Edmunda Taczanowskiego. Ze sceny bitewnej zszedł dopiero w grudniu 1863 r., emigrując najpierw do Szwajcarii, a następnie do Włoch, gdzie zaciągnął się do nowo powstałego oddziału ochotniczego, mającego wziąć udział w wojnie z Austrią. Walenty Parczewski zmarł na gruźlicę 16 kwietnia 1869 r. w Grabianowie, w powiecie śremskim, w majątku swojego brata Józefa, u którego

kapitana Władysława Orłowskiego, zgodnie z rozkazem głównodowodzącego na terenie województwa kaliskiego – generała Edmunda Taczanowskiego – dotyczącym utworzenia jednego dużego zgrupowania, podążał w sierpniu 1863 r. do miejsca koncentracji, to jest na południe od Sieradza³. Agaton Giller, członek i prezes Rządu Narodowego, w swojej antologii *Polska w walce: zbiór wspomnień i pamiątek z dziejów polskiego wyjarzmania* podaje, że kawaleria łęczycka liczyła dokładnie 95 jeźdźców⁴. Kawalerzyści, jak wskazuje Parczewski we wspomnieniach, które ukazały się kilka lat po powstaniu, byli kwiatem młodzieży tamtych czasów: inteligencja Szkoły Głównej w Warszawie, Politechniki Warszawskiej, waleczni strażacy ze stolicy, młode ziemiaństwo z ziemi gostyńskiej i łęczyckiej⁵.

Ryc. 1. Rotmistrz Walenty Parczewski

Źródło: *Ziemia Łęczycka Żołnierzom Niepodległości*, Łęczyca 1937, s. 15

---

zamieszkał przed śmiercią. Pochowany został na cmentarzu w Brodnicy. Biogram za: K. Jadczyk, J. Kita, M. Nartonowicz-Kot, *Powstanie styczniowe w Łodzi i regionie: studia i materiały*, Łódź 2014, s. 59–63, 133.

3 J. Staszewski, *Generał Edmund Taczanowski*, Poznań 1936, s. 112.

4 A. Giller, *Polska w walce: zbiór wspomnień i pamiątek z dziejów polskiego wyjarzmania*, Paryż 1868, s. 240.

5 „Sobótka: tygodnik beletrystyczny ilustrowany” 1871, 10.21, R. 3, s. 513.

Ryc. 2. Generał Edmund Taczanowski

Źródło: <https://polona.pl> [dostęp: 1.10.2023]

9 sierpnia 1863 r. oddział Parczewskiego stacjonował najprawdopodobniej we wsi Fułki w powiecie poddębickim, gmina Dalików, we dworze należącym jeszcze niedawno do rodziny jednego z żołnierzy rotmistrza, Artura Dzierzbickiego⁶. Po południu, około godziny 15, Parczewski został niespodziewanie zaatakowany przez oddział jazdy rosyjskiej dowodzony przez pułkownika Mikołaja von Baumgartena oraz rotmistrza Waljaminowa-Zernowa, będący zwiadem konnym większego zgrupowania wojsk pułkownika Konstantego Karłowicza Klodta von Jürgensburga⁷.

---

6 Dwór i folwark należały do Józefa Bajkowskiego, dziadka Artura Dzierzbickiego. P.H. Rodziewicz, *Artur Dzierzbicki – powstaniec styczniowy*, „Na Sieradzkich Szlakach” 2023, 4/152/XXXVIII, s. 28.

7 S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863–1864*, Raperswil 1913, s. 42. Weteran korespondujący z Augustem Romanem Kręcikiem wskazuje Golice jako miejsce, w którym zaczęła się potyczka (AMWP, teki Kręckiego, teka 64H, nr inw. 29422/1, s. 187). Autor podaje jednak Fułki jako początek zdarzeń opisanych w artykule zgodnie z informacjami, jakie pojawiały się w XIX-wiecznej prasie.

Ryc. 3. Mikołaj von Baumgarten

Źródło: <https://encyclopedia/heroes/USSR> [dostęp: 10.10.2023]

Ryc. 4. Konstanty Karłowicz Klodt von Jürgensburg

Źródło: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> [dostęp: 10.10.2023]

Dowódca rosyjski zabrał z garnizonu łódzkiego szwadron huzarów grodzieńskich, 50 kozaków i pluton raketników konnych w celu pacyfikacji oddziałów przemieszczających się na granicy województwa mazowieckiego i kaliskiego⁸. Rosjanie musieli zaskoczyć opuszczających dwór Polaków. Prawdopodobnie zawiodły wystawione straże, być może Rosjanie obeszlą pikietę

⁸ M. Pawliszczew, *Tygodnie polskiego buntu*, t. 2: *Walka orężna 1863–1864*, tłum. i oprac. A. Zawilski, Warszawa 2003, s. 164.

niezauważenie. Nastąpiło starcie, w wyniku którego po stronie polskiej dwóch żołnierzy zginęło, a pięciu zostało rannych. Jedną z ofiar był 19-letni Józef Adam Komicz urodzony w Gostkowie, gmina Wartkowie⁹. Do powstania wyruszył z Orenic koło Piątku, gdzie administratorami majątku byli jego rodzice, Feliks i Teofila. Komicz, zanim zginął, uratował życie Parczewskiemu. Dowódca opisał to w swoich pamiętnikach, gdzie wspomina moment, w którym traci konia i będąc w bardzo trudnej sytuacji, zamienia kilka słów z Komiczem, który oferuje mu pomoc¹⁰. Rotmistrz nie skorzystał ze wsparcia, żołnierz natomiast wkrótce po rozmowie zginął. Parczewski w swoich wspomnieniach myli daty. Przypisuje epizod do wydarzeń, które miały miejsce dzień później w okolicy wsi Czepów. To samo powtarza archiwista Stefan Zieliński, przekazując czytelnikom raport dowódcy i wskazując jako miejsce wydarzenia Czepów i datę 20 sierpnia¹¹. Nie mogło to mieć jednak miejsca, Komicz bowiem 20 sierpnia już nie żył. Świadczy o tym akt zgonu, gdzie wyraźnie widnieje informacja, że Komicz zginął o godzinie 15 na polach wsi Fułki 19 sierpnia 1863 r. Akt sporządzono w parafii Poddębice, w którym to mieście żołnierz rotmistrza Parczewskiego został pochowany w zbiorowej mogile na miejscowym cmentarzu. Jego nazwisko widnieje na płycie nagrobnej, wraz z nazwiskami ofiar potyczek pod Niewieszem i pod Dalikowem. Drugą ofiarą starcia został, odnaleziony przez miejscowych chłopów w lesie koło wsi Golice, 20-letni kawaler Władysław Deręgowski, syn szlachcica z Dalikowa Rocha Jacentego i Wiktorii z Gumińskich¹². Żołnierz znał dobrze okolicę, uciekał 12 kilometrów i dotarł niedaleko miejsca swoich narodzin, zanim, około półtorej do dwóch godzin po rozpoczęciu starcia, dosięgła go szabla kozacka. Wyruszył z domu rodzinnego w Ignacewie, wsi znajdującej się koło Parzęczewa, gdzie mieszkali wówczas jego rodzice¹³. Niestety, do domu już nie powrócił.

Oddział Parczewskiego wymknął się obławie. Nie na długo jednak. Następnego dnia, w czwartek 20 sierpnia, nastąpił dalszy ciąg dramatycznych

9 Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Akta stanu cywilnego (dalej: ASC) parafii rzymskokatolickiej w Poddębicach, Katalog zgonu, Zespół 1630d, akty zgonu nr 73/18.

10 Parczewski przytaczając historię rozmowy z Komiczem, pisze, że powstaniec odebrał sobie życie, strzelając z pistoletu. „Sobótka: tygodnik beletrystyczny ilustrowany” 1871, 09.16, R. 3, s. 11.

11 S. Zieliński, *op. cit.*, s. 210.

12 APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Turze, Katalog zgonu, Zespół 1701d, akty zgonu nr 26/1863.

13 Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi, ASC parafii rzymskokatolickiej w Parzęczewie, Księga urodzeń 1838–1850, akt urodzenia nr 80/1842.

i zarazem tragicznych wydarzeń. Kawaleria łączycka po raz kolejny skrzyżowała szable, tym razem walcząc z wydzielonym przez pułkownika Klodta oddziałem sztabsrotmistrza Grodzieńskiego Pułku Huzarów Lejbgwardii Aleksandra Pawłowicza von Grabbe¹⁴, który na czele jednostki bojowej, składającej się z 25 kozaków kubańskich, 12 kozaków dońskich oraz 4 ochotników – huzarów dońskich, łącznie 48 szabel, dopadł polski oddział we wsi Czepów, znajdujący się 10 kilometrów od Uniejowa.

ШТАБСЪ-РОТМИСТРЪ
АЛЕКСАНДРЪ ДАВЛОВИЧЪ
ГРАББЕ.
Ъ 28 АВГУСТА 1863 ГОДА

Ryc. 5. Aleksander Pawłowicz von Grabbe

Źródło: <https://ru.wikipedia.org> [dostęp: 10.10.2023]

¹⁴ Aleksander Pawłowicz von Grabbe (1838–1863) – sztabsrotmistrz, uczestnik wojny kaukaskiej i pacyfikacji powstania styczniowego. Syn wybitnego żołnierza Armii Imperium Rosyjskiego grafa Pawła Grabbe, uczestnika wszystkich konfliktów w XIX w. Absolwent Korpusu Paziów, w 1857 r. awansowany na porucznika Pułku Smoków Siewierskiego, zlokalizowanego na Kaukazie, gdzie służył przez sześć lat, uczestnicząc w wyprawach i walkach z góralami. Za działania wojskowe i wybitne męstwo otrzymał order św. Stanisława III stopnia oraz order św. Włodzimierza IV stopnia (wszystkie z mieczami) i stopień kapitana sztabowego. Zmarł podczas bitwy pod Sędziejowicami 26 sierpnia 1863 r.

Ryc. 6. Ryszard Okniński – obraz *Kawaleria powstańcza 1863 roku*

Źródło: https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:Ryszard_Okniński_Kawaleria_powstańcza_1863_roku.jpg [dostęp: 12.08.2024]

Oddział rotmistrza Walentego Parczewskiego musiał być już od dawna w drodze, kawalerzyści znaleźli bowiem nocleg we wsi Chodaki¹⁵.

Pomiędzy Chodakami a Czepowem jest 30 kilometrów w linii prostej. Najprawdopodobniej i tym razem potyczka, do której doszło około godziny 8 rano, nie miała charakteru regularnej walki, lecz nastąpiła z zaskoczenia¹⁶. Jak widzimy, siły rosyjskie były niewielkie. Charakter odwrotowy boju potwierdza tezę o skuteczności walki bezpośredniej na szable, która wymaga przestrzeni i rozpędu, żeby jeździec nabrał impetu¹⁷. Widocznie tego właśnie zabrakło. Wynik walki uzależniony był zatem od umiejętności prowadzenia (opanowania) konia oraz umiejętności szermierczych żołnierza. Wydaje się, że do starcia w ogóle nie doszło. Rosjanie musieli zaatakować polską kawalerię nagle, ponieważ bój zamienił się w ucieczkę.

Parczewski rozpamiętywał jeszcze klęskę z dnia poprzedniego, być może nie wystawił pikiet, najpewniej niskie było również morale naszych żołnierzy. Kawalerzyści ostrzeliwując się, uciekali, cwałując przez las we wsi Brzozówka.

15 S. Zieliński, *op. cit.*, s. 209.

16 Godzina ustalona wg aktów zgonu parafii rzymskokatolickiej w Wilamowie.

17 *Kronika kawalerii państw obcych*, „Przegląd Kawaleryjski” 1938, wrzesień, R. XV, nr 9(155), s. 383.

Wycofując się w kierunku zachodnim w stronę Kalisza, oddział stracił kolejnych 13 żołnierzy. Od szabli lub rosyjskiej kuli zginął 25-letni, nieznan z imienia, Łuczaj vel Falkowski (Tulkowski – podaje Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej), wysoki blondyn, o twarzy pociągłej, jasnych wąsach, leśniczy z Tuliszkowa koło Turku¹⁸. Na polach Brzozówki swoje życie zakończył 26-letni mieszkaniec Gaju, miejscowości leżącej blisko Łęczycy, o nazwisku Michałowski¹⁹. Być może był to oficjalista dworski, który wraz z dziedzicem wsi Gaj, Eustachym Czarnowskim, zaciągnął się do kawalerii Parczewskiego²⁰. Czasopismo urzędowe – „Dziennik Powszechny” – opisuje Michałowskiego jako wysokiego mężczyznę o włosach i wąsach koloru rudego, charakterystycznie wygiętym palcu dłoni i zgrubieniu w okolicy karku. Zaskoczeni, gonieni kawalerzyści Parczewskiego przechodzą przez bród na Warcie w okolicy Łękaszyna. Rosjanie przedostają się przez rzekę i dalej atakują.

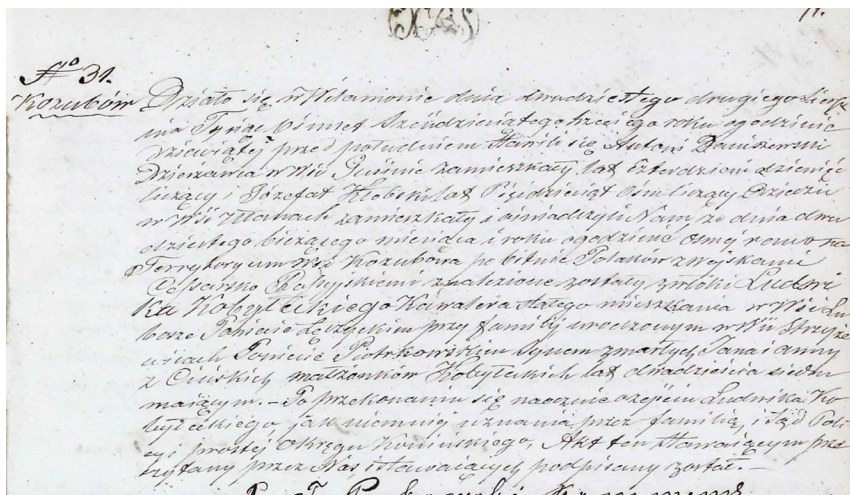
---

18 APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Wilamowie, Katalog zgonu, Zespół 1727d, akt zgonu nr 23/1863. Zob. też: „Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej” 1863, nr 47 (21 listopada), s. 8. Również: „Dziennik Powszechny: pismo urzędowe, polityczne i naukowe” 1863, nr 259 (12 listopada), s. 4.

Żołnierz mógł się nazywać Michałowicz. Takiego kawalerzystę można bowiem odnaleźć w korespondencji Augusta Romana Kręckiego z innymi weteranami powstania styczniowego. AMWP, *Spis alfabetyczny dowódców oddziałów i partyi powstańczych...*, nr inw. MWP 29422/2, s. 185.

19 APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Wilamowie, Katalog zgonu, Zespół 1727d, akt zgonu nr 24/1863. Zob. też: „Dziennik Powszechny: pismo urzędowe, polityczne i naukowe” 1863, nr 259 (12 listopada), s. 4. Również: „Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej” 1863, nr 47 (21 listopada), s. 8.

20 Eustachy Czarnowski – ziemianin, właściciel wsi Gaj. W powstaniu styczniowym ułan 2 plutonu pod dowództwem Władysława Wardęskiego, szwadronu jazdy łęczycko-kujawskiej kapitana Józefa Skrzyńskiego, a następnie, po jego śmierci, majora Roberta Skowrońskiego. Zmarł 7 sierpnia 1912 r. w Gaju. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Łękach Szlacheckich. Dane biograficzne za: *Ziemia Łęczycka Żołnierzom Niepodległości*, Łęczycza 1937, R. 42; „Kurjer Warszawski” 1912, R. 92, nr 224, s. 8; H. Samborski, *Wspomnienia z Powstania 1863 r. i pobytu na Syberji*, Warszawa 1917, s. 122.

Ryc. 7. ASC parafii rzymskokatolickiej w Wilamowie, akt zgonu nr 31 z 1863 r.

Źródło: parafia Wilamów

W okolicy wsi Kozubów giną kolejni ludzie rotmistrza, wśród nich 17-letni żołnierz o nazwisku Gutmajer²¹. Taka informacja zawarta jest w akcie zgonu. Pismo urzędowe podaje natomiast nazwisko Gutman, zaś jako miejsce zamieszkania – Aleksandrów. Najprawdopodobniej chodzi o Aleksandrów Łódzki. Co ciekawe, akty urodzenia z tamtego okresu pochodzące z żydowskiej gminy wyznaniowej wymieniają człowieka, który pasuje wiekowo, a nazywa się Hersz Gutman²². Czyżby w partii rotmistrza Parczewskiego znajdowała się osoba wyznania mojżeszowego? Jest to jak najbardziej możliwe, ponieważ Żydzi również brali udział w powstaniu po stronie polskiej. W Kozubowie, na polu pod lasem, poległ 17-letni żołnierz o blond włosach, jeszcze bez zarostu na twarzy, o nazwisku Gliszczyński²³. Niestety, autorowi artykułu nie udało się dowiedzieć, skąd pochodził młody kawalerzysta. Kolejną ofiarą tragicznego poranka był 38-letni wysoki brunet o pociągłej twarzy, takim samym nosie i charakterystycznym podbródkiem, żołnierz powstania o nazwisku Dobrzański²⁴.

21 APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Wilamowie, Katalog zgonu, Zespół 1727d, akt zgonu nr 28/1863.

22 APŁ, ASC gminy żydowskiej w Aleksandrowie, Katalog urodzenia, zespół 1390d, akt urodzenia nr 13/1846.

23 APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Wilamowie, Katalog zgonu, Zespół 1727d, akt zgonu nr 26/1863.

24 APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Wilamowie, Katalog zgonu, Zespół 1727d, akt zgonu nr 29/1863.

Niestety, również nie wiemy, skąd pochodził, co robił przed wybuchem powstania, kim byli jego rodzice oraz czy założył rodzinę. Ginie 28-letni Ludwik Kobyłecki herbu Godziemba, syn Jana Kantego i Anny z Cieńskich, właścicieli majątku Strzyżewice, dzisiaj powiat bełchatowski, gmina Kluki²⁵. Pod Kozubowem zginęło jeszcze trzech nieznanymi nam z imienia i nazwiska polskich powstańców. Nie był to niestety koniec walk. Oddział Parczewskiego cwałował dalej w kierunku granicy pruskiej, goniony i siekany przez kozaków. Kolejne ofiary giną w borze koło miejscowości Krwony, powiat turecki, gmina Brudzew. To dwaj nieznanymi z imienia i nazwiska ułani rotmistrza Parczewskiego w wieku około 23 i 30 lat²⁶. Kilka dni później, 30 sierpnia z Warty pod Sarbicami wyłowione zostały zwłoki kolejnego insurgenckiego w wieku lat 30²⁷.

Ryc. 8. Miejsce bitwy pod Czepowem

Źródło: *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego*, kol. 2, sek. 4

Z pewnością udało się Parczewskiemu zmylić wroga w lesie i zapobiec całkowitemu wybijeniu oddziału. Zmęczeni kawalerzyści znaleźli schronienie we dworze w niedalekim Koźminie. Pozostawiwszy rannych, wśród których

25 APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Wilamowie, Katalog zgonu, Zespół 1727d, akt zgonu nr 31/1863; APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Parznie, Katalog urodzenia, Zespół 1619d, akt urodzenia nr 84/1835.

26 Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADW), ASC parafii rzymskokatolickiej w Janiszewie, księga zgonów nr 511993/2, akt zgonu nr 11 z 1863.

27 Ibidem, akt zgonu nr 13 z 1863 r.

był dowódca plutonu Władysław Wardęski, właściciel wsi Dalików, wyruszyli w dalszą drogę²⁸. Niestety, 21 sierpnia, w okolicy folwarku Pęcherzewek, znowu spotkali się z oddziałem von Grabbego. Zmęczeni dwudniową ucieczką, musieli podjąć walkę, która miała bardzo krwawy przebieg. Rotmistrz stracił tego dnia 29 ludzi, wśród których byli zarówno zabici, jak i ranni. Moskale również ponieśli straty. Wśród rannych był rotmistrz von Grabbe i jego zastępcą porucznik Aleksander Nikołajewicz Witmier, co zdecydowało o zaniechaniu pogoni²⁹. Niedobitki oddziału Parczewskiego spotkały zgrupowanie generała Edmunda Taczanowskiego w okolicy Turku. Kilka dni po opisanych wydarzeniach we dworze w Kościanie umiera w wyniku odniesionych ran 21-letni Wojciech Supranowicz, kapelan oddziału, zakonnik klasztoru ojców franciszkanów z Łagiewnik koło Łodzi³⁰. W tym samym majątku, również w wyniku odniesionych obrażeń, umiera także 26-letni Ludwik Kusiński z Piątku³¹.

Rotmistrz von Grabbe wraz ze swoimi petersburskimi kolegami niedługo cieszył się zwycięstwem. Pięć dni później, goniąc oddział ppor. Bąkowskiego, żołnierza majora Józefa Oxińskiego, wpadł do wsi Sędziejowice, gdzie stacjonowało ponadtyśięczne zgrupowanie wojsk powstańczych generała Edmunda Taczanowskiego, wśród których znajdował się również ranny Parczewski z resztką swojego oddziału. W wyniku walki prawie wszyscy kozacy, wraz ze swoim dowódcą hrabią von Grabbe, zginęli od kul i kos na miejscowym cmentarzu³².

W ciągu zaledwie trzech dni samodzielny lotny oddział strzelców konnych rotmistrza Walentego Parczewskiego przestał istnieć. Dowódca oceniany jest przez weteranów powstania, zwykłych żołnierzy i kadrę dowódczą jako wybitny. Porucznik Wiktor Jaworski (pseudonim w powstaniu Stanisław Bellina) pisze w swoich wspomnieniach: „Oddział Parczewskiego sam tylko działając w Łęczyckiem, staczać musiał częste potyczki z Moskwą, z których prawie zawsze wychodził zwycięsko, nie pierzchnął przed wrogiem i tem zjednał sobie chwałę dobrych żołnierzy”³³. Parczewski 1 lipca rozbił pod Kutnem oddział kozaków i zaalarmował w nocy załogę tego miasta, następnie

28 „Kurjer Warszawski: wydanie poranne” 1919, R. 99, nr 314, s. 6.

29 „Echo Tureckie”, R. 14, nr 8 (21 lutego 1937), s. 3.

30 ADW, ASC parafii rzymskokatolickiej w Janiszewie, księga zgonów nr 511993/2, akt zgonu nr 12 z 1863.

31 Ibidem, akt zgonu nr 15 z 1863 r.

32 K. Jadczyk, J. Kita, M. Nartnowicz-Kot, *op. cit.*, s. 141–142.

33 St. Bellina, *Notatki o powstaniu w łęczyckiem powiecie w roku 1863–64*, [w:] A. Giller, *op. cit.*, s. 228–229.

8 lipca pod Walewicami stoczył zwycięski bój, następnego dnia połączywszy się z jazdą gostyńską pułkownika Emeryka Syrewicza, walczył i zmusił do odwrotu huzarów i kozaków pod Kterami. Rotmistrz Walenty Parczewski wykazał się w tej walce nie tylko odwagą, ale i umiejętnością dowodzenia. Jego żołnierze natomiast w boju bezpośrednim na szable przechyliłi zwycięstwo na stronę insurgentów³⁴. Dlaczego zatem pod Czepowem, a dzień później pod Pęczerczewkiem, doszło do porażki, w wyniku której połowa oddziału została porąbana szablami bądź wystrzelana przez wroga? Każda z tych potyczek miała inny charakter. Pod Fułkami oddział Parczewskiego został zaatakowany przez przeważające siły przeciwnika. Udany odwrot, zakończony małymi stratami osobowymi, potwierdza opinię dobrego dowódcy powstania. Porażka pod Czepowem psuje jednak ten wizerunek. Z pewnością nie musiało do niej dojść, gdyby wróg został wcześniej wykryty. Mając przewagę liczebną, można było inaczej przygotować się do potyczki. Trzeba jednak pamiętać, że kawalerzyści w powstaniu styczniowym nie byli w większości zawodowymi żołnierzami. Była to najczęściej drobna szlachta, oficjaliści z majątków ziemskich, którzy wsiadali na koń i dołączali do partii powstańczych. Operowania koniem w warunkach bojowych, fechtunku i strzelania ochotnicy uczyli się w czasie postoju, odpoczynku pomiędzy kolejnymi marszami. Skonfrontowali się z zawodowymi żołnierzami, którzy w ciągu kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu lat służby uczyli się zabijać, wśród których znajdowali się weterani wojny krymskiej. W momencie zaskoczenia, jak miało to miejsce pod Czepowem, skutek takiego pojedynku był dla żołnierza polskiego tragiczny. Pod Pęczerczewkiem oddział Parczewskiego, zmęczony, zdziątowany, o niskim morale, zmuszony został do bezpośredniej walki z pewnym swojej siły i możliwości żołnierzem rosyjskim. Wynik tej konfrontacji mógł być tylko jeden. Do całkowitego unicestwienia oddziału nie doszło tylko z powodu niewielkich sił przeciwnika i dzięki rotmistrzowi Parczewskiemu, który potrafił, pomimo rany, ocalić resztki oddziału.

W 2023 r. Urząd Miasta i Gminy Uniejów wraz z Towarzystwem „Strzelec”, przy znaczącej pomocy miejscowych firm budowlanych, postawił olbrzymi głaz narzutowy naprzeciwko kościoła w Wilamowie. Na tablicy, która zawisła na tym kamieniu, przeczytać można nazwiska osób, które 20 sierpnia 1863 r. zginęły, walcząc za wolną Polskę na polach pomiędzy wsią Czepów a wsią Krwony.

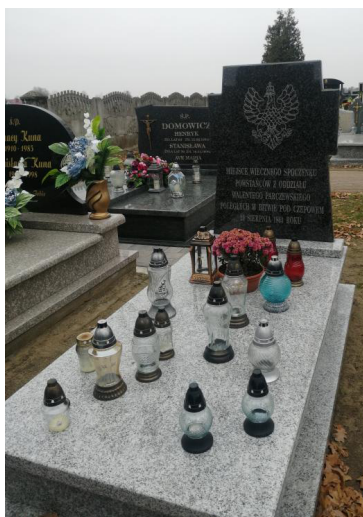
---

34 J. Aleksandrowicz (red.), *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, t. 55, seria III, Warszawa 1914, s. 274.

Ryc. 9. Tablica upamiętniająca potyczkę pod Czepowem w Wilamowie
Źródło: fotografia własna, 2023

Większość z tych ofiar spoczęła na cmentarzu w Wilamowie. Wśród pochowanych znajduje się również Rosjanin, który zginął tego dnia od polskiej kuli lub szabli³⁵.

Ryc. 10. Grób ofiar potyczki pod Czepowem na cmentarzu parafialnym w Wilamowie
Źródło: fotografia własna, 2022

35 APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Wilamowie, Katalog zgony, Zespół 1727d, akt zgonu nr 25/1863.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Diecezjalne we Włocławku

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Jadwigi Śląskiej w Janiszewie, księga zgonów nr 511993/2, akty zgonu nr 10, 11, 12, 13, 15 z 1863 r.

Archiwum Muzeum Wojska Polskiego

Spis alfabetyczny dowódców oddziałów i partyi powstańczych z r. 1863/64 z wymienieniem ich podkomendnych, oraz ważniejszych miejscowości bitew i potyczek, nr inw. MWP 29422/2, s. 184–185.

Archiwum Państwowe w Łodzi

Akta stanu cywilnego gminy żydowskiej w Aleksandrowie, Katalog urodzenia, zespół 1390d, akt urodzenia nr 13/1846.

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Parznie, Katalog urodzenia, Zespół 1619d, akt urodzenia nr 84/1835.

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy w Poddębicach, Katalog zgonu, Zespół 1630d, akt zgonu nr 73/18.

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Wojciecha Biskupa i Męczennika i św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Wilamowie, Katalog zgonu, Zespół 1727d, akt zgonu z 1863 nr 23, 24, 25, 26, 28, 29, 31.

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. św. św. Apostołów Piotra i Pawła w Turze, Katalog zgonu, Zespół 1701d, akt zgonu nr 26/1863.

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. Wniebowzięcia NMP, św. Anny i św. Wojciecha w Parzęczewie, Księga urodzeń 1838–1850, akt urodzenia nr 80/1842.

Opracowania, artykuły historyczne

Aleksandrowicz J. (red.), *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, t. 55, seria III, Warszawa 1914.

Giller A., *Polska w walce: zbiór wspomnień i pamiątek z dziejów polskiego wyjarzmania*, Paryż 1868.

- Jadczyk K., Kita J., Nartnowicz-Kot M., *Powstanie styczniowe w Łodzi i regionie: studia i materiały*, Łódź 2014.
- Pawliszczew M., *Tygodnie polskiego buntu*, t. 2: *Walka orężna 1863–1864*, tłum. i oprac. A. Zawilski, Warszawa 2003.
- Rodziewicz P.H., *Artur Dzierzbicki – powstaniec styczniowy*, „Na Sieradzkich Szlakach” 2023, 4/152/XXXVIII, s. 28.
- Samborski H., *Wspomnienia z Powstania 1863 r. i pobytu na Syberji*, Warszawa 1917.
- Staszewski J., *Generał Edmund Taczanowski*, Poznań 1936.
- Zieliński S., *Bitwy i potyczki 1863–1864*, Raperswil 1913.
- Ziemia Łęczycka Żołnierzom Niepodległości*, Łęczyca 1937.

Źródła prasowe

- „Dziennik Powszechny: pismo urzędowe, polityczne i naukowe” 1863, nr 259 (12 listopada), s. 4.
- „Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej” 1863, nr 47 (21 listopada), s. 8.
- „Echo Tureckie”, R. 14, nr 8 (21 lutego 1937), s. 3.
- „Kurjer Warszawski” 1912, R. 92, nr 224, s. 8.
- „Kurjer Warszawski: wydanie poranne” 1919, R. 99, nr 314, s. 6.
- „Przegląd Kawaleryjski” 1938, wrzesień, R. XV, nr 9(155), s. 383.
- „Sobótka: tygodnik beletrystyczny ilustrowany” 1871, 09.16, R. 3, s. II.
- „Sobótka: tygodnik beletrystyczny ilustrowany” 1871, 10.21, R. 3, s. 513.

Mapy

Topograficzna Karta Królestwa Polskiego, kol. 2, sek. 4.

Źródła internetowe

- Baza grobów powstańców styczniowych, <https://mapa.powstancystycznych.pl/index.php/view/map/?repository=styczen&project=styczen> [dostęp: 20.08.2023].
- <https://encyclopedia/heroes/USSR> [dostęp: 10.10.2023].
- <https://polona.pl> [dostęp: 1.10.2023].
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/> [dostęp: 10.10.2023].